

UZRUNAS LIETOJUMS RADIO

Mūsdienās pastiprinās gan teorētiku, gan praktiķu interese par runāto valodu, tās saistību ar komunikācijas procesu. Vērtējot uzrunas formu izvēli runā, var pilnībā pievienoties sociolingvista R. Bella atzinumam: ja mēs pārvirzām mūsu uzmanību no valodas, ko apraksta gramatikas, leksikas un fonētikas terminos, uz komunikācijas sistēmu, kas ir pieejama cilvēkam, mēs tūlīt pamanīsim, ka valodas lietojums sastāv ne tikai no gramatiski pareiziem, bet arī sociāli pieņemamiem izteikumiem (Белл 1980, 97). Uzruna saziņā īsteno valodas fatisko, resp., tieša kontakta veidošanas funkciju. Ja uzrunas veids ietver runātāja attieksmi pret adresātu, papildus var tikt realizēta emocionāli ekspresīvā funkcija.

Līdz šim latviešu valodniecībā visplašāk uzrunas veidi ir pētīti J. Sīļa disertācijā “Семиотика вариантных форм обращения в английском и латышском языках” (aizstāvēta 1979. gadā), kur analizētajā angļu valodas materiālā iekļauti arī runas fakti no radiostacijas “BBC” intervijām. A. Janelsiņas-Priedītes, V. Skujiņas darbos ir pievērsta uzmanība uzrunas lietojumam lietišķajos rakstos (Janelsiņa-Priedīte 1990; Skujiņa 1993, 12–14). Aprakstot latviešu valodas gramatiku no funkcionālā viedokļa, “Komunikatīvajā gramatikā” – ir izveidota atsevišķa nodaļa par uzrunu – “Kā uzrunāt cilvēkus” (Nau 2002, 25–33). Pēdējā laikā konferencē “Vārds un tā pētīšanas aspekti” vairākkārt ir aplūkoti uzrunai veltīti jautājumi (sk. Bērziņa 2002; Lauze 2001; Lauze 2002). Tomēr jāatzīst, ka uzrunas lietojums plašsaziņas līdzekļos vēl nav pietiekami pētīts, tikai nedaudz ir raksturoti televīzijā konstatētie piemēri V. Ernstsones rakstā “Uzrunas formas latviešu valodā dažādu kultūru kontekstā” (sk. Ernstsone 2002) un LPA Humanitārās fakultātes studentes K. Strīķes kursa darbā “Uzrunas formu lietojums televīzijā” (Strīķe 2003).

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu uzrunas lietojumā radio. Jēdziens *uzruna* šajā pētījumā tiek lietots plašā izpratnē, aptverot ne tikai lietvārdu vokatīvā, bet arī vietniekvārdus *tu*, *jūs* un vārdu savienojumus, ko izmanto uzrunāšanai.

Par izpētes objektu ir izvēlēta runātā valoda piecās radiostacijās – “Latvijas Radio 1”, “Latvijas Radio 2”, “Radio SWH”, “Rietumu radio”, “Radio Liepāja”. Kopumā 30 raidījumos fiksēti vairāk nekā 330 komunikāti ar uzrunu, runas faktu materiāls iegūts 2002. gada otrajā pusgadā un 2003. gadā. Visvairāk raidījumu ir “Latvijas Radio 1”, to nosaka šīs sabiedriskās radiostacijas būtība, kas ir atklāta tās mājas lapā internetā: “Informācija un analīze par Latvijas sabiedrisko, politisko, saimniecisko un kultūras dzīvi, raidījumi bērniem, literatūra un raidlugas, reliģiskie raidījumi, nopietnā un vieglā mūzika – tas ir Latvijas Radio 1.” (sk. <http://lr1.latvijasradio.lv/Lapas/ParMums.htm>) Sabiedriskajā radiostacijā “Latvijas Radio 2” un iepriekš nosauktajās komercstacijās lielākajā daļā raidlaika tiek atskaņota mūzika. Piemēram, “Radio Liepāja” no pulksten 8 līdz

18 skan krievu hiti. Šo objektīvo apstākļu dēļ katrā radiostacijā nav fiksēts vienāds skaits komunikātu ar uzrunu. Aptuveni viena trešā daļa kartotēkas (118 vienības) ir radiostacijā “Latvijas Radio 1” konstatētie piemēri, otra trešā daļa (103 vienības) – “Latvijas Radio 2” fiksētie uzrunas lietojuma gadījumi, un viena trešā daļa (110 vienības) ir komercstacijās “Radio SWH”, “Rietumu radio” un “Radio Liepāja” izmantotie komunikāti. Rakstā minētajiem piemēriem iekavās tiks norādīts avots – radiostacija (sk. saīsinājumu sarakstu), raidījuma nosaukums, datums.

Jāatzīst, ka sociolingvistisko metožu izmantojums radio fiksēto runas faktu raksturošanā rada zināmas grūtības, jo vienmēr nav iespējams iegūt precīzas ziņas par to autoriem. Cilvēka balss nav drošs rādītājs, lai noteiktu personas vecumu. Tikai raidījumā “Sirdslietu aģentūra” “Latvijas Radio 2” tiek noskaidrots to radioklausītāju vecums, kas zvana uz studiju iepazīšanās nolūkā:

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Cik jums gadu, Aivar?*

Vīrietis (15–24): – *Man divdesmit četri.*

(LR2 “Sirdslietu aģentūra” 03.11.2002.)

Interesanti, ka raidījuma vadītāji ievēro nerakstītu likumu, ka nav pieklājīgi jautāt, kāds ir sievietes vecums. Tas tiek noskaidrots netieši, kā redzēsim šajā piemērā:

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Brigit, kādā vecumā tie kungi drīkst zvanīt?*

Sieviete (45–55): – *No četrdesmit pieci līdz piecdesmit pieci, un es pa vidu.*

(LR2 “Sirdslietu aģentūra” 03.11.2002.)

Veidojot atbildi, radioklausītāja pati izvēlas, kā raksturot nodzīvoto gadu skaitu – precīzi, aptuveni vai nosaucot potenciālā partnera vecuma grupu. Par vecuma grupu, pie kuras pieder citu raidījumu dalībnieki – it īpaši žurnālisti un sabiedrībā pazīstami cilvēki – var spriest pastarpināti, izmantojot informāciju (videomateriālus, fotogrāfijas, biogrāfiskas norādes) citos plašsaziņas līdzekļos – televīzijā, internetā, presē. Jāpiebilst, ka “Latvijas Radio 1” mājas lapā, raksturojot žurnālista Dzintara Tilaka darba stilu, tiek minēts viņa lietotais uzrunāšanas veids: “Producents savam raidījumam “Radioiela”, kas gadu gaitā maina savu saturu, bet ne raksturu – katru sestdienu neuzbāzīgi atnākt ciemos pie klausītāja, uzrunāt to vienkārši un būt savējam.” (sk. <http://lr1.latvijasradio.lv/Lapas/ParMums.htm>) To var attiecināt arī uz viņa darbību radiostacijā “Latvijas Radio 2”. Runājot par izglītību, jāmin vēl vienu faktoru, kam sociolingvistikā pievērš uzmanību, – visi raidījuma vadītāji nav cilvēki ar profesionālu žurnālistu izglītību. Par raidījuma vadītājiem nereti kļūst mūziķi. I. Šulmanes pētījumā “Latvijas žurnālisti gadsimta beigās. Socioloģiskas aptaujas rezultāti” reprezentatīvajā žurnālistu izlasē iekļauti 43 radio darbinieki, no tiem 6 respondentiem ir vidējā izglītība, 8 – nepabeigta augstākā un 29 – augstākā izglītība (sk. tabulu “Dažādu mediju žurnālistu izglītības līmenis” Šulmane 2000, 79). Iegūtās izglītības saistība ar specialitāti ir parādīta citā tabulā, kur ir apkopotas ziņas par visiem aptaujas dalībniekiem (318), nenorādot viņu darba vietu: tikai 20,8 % respondentu ir pabeigta

augstākā žurnālistikā/ komunikāciju zinātnē Latvijas Universitātē, 4,6% žurnālistu ir ieguvuši augstāko izglītību specialitātē citā Latvijas augstskolā vai ārzemēs (sk. tabulu "Žurnālistu izglītība" Šulmane 2000, 77).

Mutvārdu komunikācija radiopārraižu laikā norisinās vairākos veidos. No teksta uzbūves viedokļa tiek izmantots, pirmkārt, monologs un, otrkārt, dialogs.

Monologs ir viena autora teksts, kas var būt "adresēts vai nu pašam sev, vai arī citam cilvēkam (citiem cilvēkiem), negaidot atbildes valodisko reakciju" (Ceplītis, Rozenbergs, Valdmanis 1989, 205). Monologs radio ir cieši saistīts ar tādu saziņas procesu, kas notiek attālinātā telpā, runātājam un radioklausītājiem vienam otru neredzot, tāpēc ir sevišķi svarīgi uzturēt sociālos kontaktus ar teksta adresātu. Nav šaubu, ka uzruna ir elements, kas ir raksturīgs dialogiskiem tekstiem (Bērziņa 2002, 162; Ceplītis, Rozenbergs, Valdmanis 1989, 208). Tomēr jāpiebilst, ka uzruna ir svarīgs elements arī radiopārraižu monologos, kas veic papildus sociolingvistisku slodzi – nodrošināt kontaktu ar klausītāju, identificēt tā sociālo lomu. Radiopārraižu auditorija monologa laikā ir pasīvi, anonīmi klausītāji, ko drīzāk var uzskatīt par atsevišķu indivīdu kopumu, nevis sociālu grupu. Uzrunas formas daudzskaitlī, ko izmanto, runātājs, nosacīti identificē un vieno klausītājus.

Diktors (50–65): – **Cienījamie klausītāji, pēc piecām minūtēm klausīsīties pārraidi no Prāgas!** (LR1 05.11.2002)

Raidījuma vadītājs (35–49) piesaka dziesmu: – **Lūk, dāmas un kungi, "Vairogi"!** (LR2 "Mikrofona ieraksti" 14.11.2002)

Raidījuma vadītājs (50–64): – **Nu ko, cienījamie liepājnieki...**

(Rr "Vernerstudija" 03.11.2002.)

Privātajās radiostacijās dažkārt tiek izvēlēta individuāla pieeja – vērsties pie katra atsevišķā klausītāja. Par to liecina, piemēram, komercstacijas "Radio SWH" devīze "Paliec un klausies "Radio SWH"!". Uzrunas forma tiek veidota vienskaitlī, arī darbības vārda forma – vienskaitļa otrajā personā. Šādās situācijās raidījuma vadītājs mēdz lietot vietniekvārdu *tu*, lai radītu ciešāku emocionālo saikni ar neredzamo, anonīmo klausītāju. Izvēloties pronomenu *jūs*, ko latviešu valodā izmanto gan viena, gan daudzu cilvēku uzrunāšanai, tāds psiholoģisks efekts nebūtu panākts (sal. vietniekvārdu *tu* un *jūs* lietojuma semantiku angļu, franču, itāļu, spāņu un vācu valodā Brauns, Gilmens 2003).

Raidījuma vadītājs (35–49): – **Redz, cienījamo liepājniek, atkal ir par ko pārdomāt.** (Rr "Vernerstudija" 17.11.2002.)

Raidījuma vadītājs (35–49) tikko ir nolasījis sludinājumus: – **Ja arī tev kas sakāms, lūdzu.** (SWH 09.11.2002.)

Raidījuma vadītājs (50–64): – **Noteikti es, tāpat kā tu, esmu dabas daļa.** (RL 17.11.2002.)

Jānorāda, ka no sociolingvistisko normu viedokļa nav pieņemama runas situācijai neatbilstoša uzruna, kas veidojusies, piemēram, šādā gadījumā: vakarā neatkarīgais producers vada raidījumu reģionālajā televīzijā, un citā dienā tā ieraksts tiek atskaņots radio.

Raidījuma vadītājs (35–49): – **Cienījamie televīzijas skatītāji!**

(Rr "Vernerstudija" 03.11.2002.)

Pārķāpuma nav, ja žurnālists iepriekš pasaka, ka notiek pārraide pa radio un pa televīziju.

Samērā bieži diktors vai raidījuma vadītājs vēršas pie visiem klausītājiem kopā ar sasveicināšanās vārdiem.

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Esiet sveicināti, visi kantrimūzikas cienītāji!*
(LR2 "Kantrimūzikas cienītāji" 17.11.2002.)

Diktore (50–65): – *Labrīt, mīlās ģimenes!*

(LR1 "Ziņas ģimenei" 02.11.2002.)

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Labdien, dāmas un kungi! Labdien, mūzikas cienītāji!*
(SWH "Magelāns" 10.11.2002.)

Dialogs ir saruna, kurā ir iesaistītas divas vai vairākas personas. Radiopārraižu dialogos fiksētās uzrunas formas aplūkosim saistībā ar sarunas dalībnieku sociālo lomu un/ vai statusu. Izplatīts dialoga variants radio ir žurnālista intervija ar vienu vai vairākām uzaicinātajām personām, kur uzrunas formas izvēli ietekmē intervējamo cilvēku sociālais statuss un raidījuma oficiāluma pakāpe. J. Valdmanis piedāvā (vismaz) četras gradācijas: oficiāls – samērā oficiāls – samērā neoficiāls – neoficiāls (sk. Valdmanis 1999, 184). Oficiālā un samērā oficiālā intervijā, kas ir raksturīga daļai raidījumu sabiedriskajā radiostacijā "Latvijas Radio 1", uzrunas formu veido personas uzvārds ģenitīvā kopā ar apzīmējumu *kungs* vai *kundze*.

Žurnāliste (35–49): – *Lipmana kungs, kas ir mainījies?*

(LR1 "Sporta ziņas" 08. 11.2002.)

Žurnāliste (35–49): – *Vanņikas kundze, jums taču izdodas trušus ievest?*

(LR1 "Krustpunktā" 15.11.2002.)

Lietvārda *kungs* vai *kundze* lietojumam, vēršoties pie atsevišķa indivīda, valodas praksē ir piemērots tikai pronomens *jūs*, arī tādā gadījumā, ja minētais lietvārds ir saistīts ar personas vārdu, nevis uzvārdu ģenitīvā.

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Sākumā varbūt, Lāsmas kundze, par to, kas ir Īrnieku biedrība . .* (Rr "Vernerstudija" 17.11.2002.)

Izkļaidējošos, tāpat samērā neoficiālos raidījumos intervējamā persona tiek uzrunāta vārdā. Uz šādu uzrunas formu maiņu, ko iespaido runas situācijas oficiālums, jau ir norādījis J. Sīlis: "Tiklīdz pārsvaru gūst solidaritāte, .. formālās uzrunas lietošana tiek pārtraukta – tās vietā stājas "vārds+jūs" vai arī "vārds+tu". (Sīlis 1988, 212) Radio interviju materiālā ir konstatēts, ka, uzrunājot cilvēku vārdā, izteikumā tiek izmantots vai nu vietniekvārds *jūs*, vai vietniekvārds *tu*.

Raidījuma vadītājs (50–64): – *Ilga, jūs septiņus gadus sabijāt Saeimā.*

(LR1 "Monopols" 11.11.2002.)

Raidījuma vadītājs (50–64): – *Nu, Iget, tu kā režisore mums pastāsti!*

(Rr "Vernerstudija" 17.11.2002.)

Dialogs radiopārraidē ir publiska saruna, kuras klausītāji vēlas zināt, vai žurnālists un intervējamā persona ir seni paziņas, kas viens otru uzrunā ar *tu* kā, piemēram, šajā dialogā, kad, apspriežot dāvināšanas prieku, tiek intervēta Hermana Brauna fonda vadītāja.

Žurnāliste (50–64): – *Inga, es tevi pazīstu diezgan sen.*

Sieviete (50–64): – *Tevi es vēl neesmu paspējusi apdāvināt.*

(LR1 “Dzīve un stils” 04.05.2003.)

Ne vienmēr šāda informācija tiek sniegta. Analizējot uzrunas lietojumu televīzijā, K. Strīķes kursa darbā ir noskaidrots, ka ar *tu* viens otru uzrunā vienas profesijas pārstāvji vai vienas darba vietas kolēģi (Strīķe 2003, 8). Līdzīga aina ir vērojama arī radiopārraidēs. Ļoti bieži vietniekvārds *tu* tiek lietots, uzrunājot mūziķus (sal. Strīķe 2003, 18).

Raidījuma vadītājs (25–34): – *Paldies, Gvido, tev par novēlējumu!*

(LR2 “Muzikālā banka” 15.07.2003.)

Žurnāliste (50–64), piesakot tematu par motocikliem, makšķerēšanu un mūziku, jautā: – *Kā tu ieradies?*

Mūziķis (35–49): – *Tu pareizi teici – es ierados braukājot.*

(LR1 “Dzīve un stils” 07.07.2003.)

Iespējams, ka neoficiālā pronomena izvēli var pamatot ar mūzikas stila neformālumu, izpildītāja un žurnālista gadu starpību. Vēršoties pie ievērojama mākslinieka, it īpaši nopietnās mūzikas izpildītāja, intervijās izmanto tādas uzrunas formas, kas izrāda cieņu, pie tām pieder arī vietniekvārds *jūs*, piemēram, *cienījamo komponist, maestro, Šnē kungs*.

Raidījuma vadītājs (35–49) jautā slavenam pianistam (19–24): – *Jums būs universitātes grāds klaviermākslā?*

(LR1 “Mūsu viesis” 14.03.2003.)

Raidījuma vadītāja (35–49): – *Paldies, maestro, par sarunu!*

(LR1 “Radio ģimenes rīts” 05.04.2003.)

Mūziķiem, tāpat kā citu sociālo grupu pārstāvjiem, nav pieņemama neadekvāta uzrunas forma. Aplūkosim intervijas fragmentu, kurā mūziķa uzrunāšanai ironiskā nozīmē ir lietots sintaktisks hibrīds *mister Gunār Kalniņ*. Uzreiz tiek saņemta spontāna atbildes reakcija.

Mūziķis (19–24): – *Kas tev ir ar tiem misteriem?*

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Vienkārsi tik daudz latviešu mūziķu dzied anglicki. Mistery Zigfrīds Muktupāvels, mistery Mārtiņš Freimanis.*

(LR2 “Mikrofona ieraksti” 21.03.2003.)

Cits mūziķis (50–64) intervijā atstāsta gadījumu, kurā viņam ir bijis nepatīkami, kad uz ielas viņam pienākuši klāt čigāni, “teikuši tādi piecpadsmi sešpadsmi: – *Sveiks, Viktor! Kā iet?* Viņi jau tikai uzreiz uz *tu* un vārdā. Vecāki arī: – *Sveicināti, Viktor! Kā tev iet?* “ (LR2 “Mikrofona ieraksti” 30.01.2003.)

Ja studijā atrodas vairāki cilvēki, ir izplatītas divējādas situācijas. Pirmajā gadījumā žurnālists intervē vairākas personas. Uzrunājot tās reizē, izmanto pronomenu *jūs* un lietvārda daudzskaitļa formu.

Žurnāliste (35–49): – *Cienījamās kundzes, ko tad jūs vēlaties?*

(LR1 “Krustpunktā” 15.11.2002.)

Raidījuma vadītājs (50–64): – *Un jūs, kungi, ko gribētu novēlēt liepājniekiem?*

(Rr “Vernerstudija” 10.11.2002.)

Raidījuma vadītājs (35–49) sarunājas ar grupas “F.L.Y.” mūziķiem: – *Jaunieši, publika Latvijā izvēlējās tieši jūs.*

(LR2 “Mikrofona ieraksti” 22.05.2003.)

Otrajā situācijā raidījumu vada divi, retāk trīs četri kolēģi, kuri viens otra uzrunāšanai izmanto vietniekvārdu *tu* un personas vārdu vai tā pamazināmo formu neatkarīgi no pārraides oficiāluma pakāpes.

Raidījuma vadītājs (25–34): – *Tu vienreiz nolaidīsies uz Zemes?*

(LR2 “Naktsākis” 12.11.2002.)

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Man ir tik daudz ko tev teikt, Andri!*

(SWH “BB Brokastis” 04.11.2002.)

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Sandriņ, neprasi, kā sauc!*

LR2 “Sirdslietu aģentūra” 03.11.2002.)

Raidījuma vadītāja (35–49) telefona sarunā vēršas pie Zviedrijas radio kolēģes: – *Dacīt, vai tu mani dzirdi, lūdzu?*

(LR1 “Kultūras rondo” 08.11.2003.)

Šāds uzrunas veids tiek saglabāts arī sarunā pa telefonu, vēršoties pie kolēģa tiešraidē. Personas vārds deminutīvā ir izplatīts, publiski uzrunājot dažāda vecuma sievietes (sal. Lauze 2001). To lieto abu dzimumu pārstāvji.

Neparasti uzrunas varianti ar ironisku nokrāsu ir vērojami radiostacijas “Latvijas Radio 1” raidījumā “Rītarosme”, kas sākas ar sasveicināšanās frāzi *Labrīt, biedri!* Īpaši jāpiemin minētā raidījuma dialogiem raksturīgais okazonālisms – uzrunas forma *eu*.

Raidījuma vadītājs (50–64): – *Labrīt, cienījamie kolēģi! Labrīt, eu!*

(LR1 “Rītarosme” 08.10.2002.)

Tā radusies divu iemeslu dēļ: pirmkārt, saskatāma līdzība ar Eiropas Savienības abreviatūru angļu valodā (*EU*, t.i., *European Union*), otrkārt, tā ir parodija par runas situāciju, kurā indivīds nespēj izvēlēties, kā uzrunāt saziņas partneri – ar vietniekvārdu *jūs* vai *tu*. Paralēli tiek izmantota gan valodas normai atbilstoša uzrunas forma *kolēģi*, gan neliterārs variants *kolēgas*. Raidījuma atmosfēra tiek atspoguļota arī izvēlētajās uzrunas formās, piemēram, šajā dialogā, kur notiek sasveicināšanās ar klausītājiem un kolēģiem, kas atrodas studijā.

Raidījuma vadītājs (50–64): – *Labrīt, klausītāji! Labrīt, studenti!*

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Kāpēc studenti?*

Raidījuma vadītājs (50–64): – *Tie, kas studijā. Studiōrum.*

(LR1 “Rītarosme” 18.10.2002.)

Radio pārraidēs dominē tādi dialogi, kuros piedalās personas, kas atrodas studijā, – žurnālisti, interviju dalībnieki. Tajos radioklausītāji ir pasīvi informācijas saņēmēji. Interaktīva saziņas situācija veidojas tad, ja klausītāji izsaka savu viedokli vai lūgumu, zvanot pa telefonu vai rakstot vēstules un/ vai īsziņas. Telefona sarunās žurnālisti lielākoties uzrunā klausītājus tādā pašā veidā kā intervējamās personas. Dialoga sākumā (pārraides laikā vai pirms atskaņošanas ēterā) zvanītājs identificē sevi, pateikdams personvārdu vai apzīmējumu, kas apliecina piederību kādai sociālai grupai. Pēc tam žurnālists, izmantojot atbilstošu intonāciju, nosaukto identifikācijas variantu lieto

radioklausītāja uzrunāšanai. Ilustrācijai izmantosim radiostacijas "Latvijas Radio 1" raidījumā "Brīvais mikrofons" konstatētās uzrunas formas. Ievērojot secībā: *Gereišas kundze/ Ziemeņa kungs* → *Valdas kundze* → *Imant*. Šajā uzrunas lietojumā izpaužas dzimuma atšķirības. Citos raidījumos ir vērojams, ka sieviete tiek uzrunāta vārdā. Ja zvanītājs nav nosaucis personvārdu, uzrunāšanai tiek izmantoti dažādi lietvārdi un vārdu savienojumi.

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Pensionāre, labdien!*

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Pasažiere, labdien!*

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Stopiņu ciema iedzīvotāja, labdien!*

(LR1 "Brīvais mikrofons" 15.10.2002.)

Atbildot uz jautājumu *Kā jūs uzrunājat klausītājus raidījuma laikā*, K. Streips raksta:

"Es cilvēkus raidījuma sākumā uzrunāju ar "Labdien, cienījamie klausītāji", un pēc tam atbilstoši tam, kas ir rakstīts uz lapiņas, ko man noliek priekšā Loreta – "pensionāre", "klausītājs" u.tml. Ja tas ir vīrieša vārds, es pasaku tikai vārdu – Andrej, Viktor u.tml., ja sievietes, tad Ainas kundze, Elīnas kundze u.tml."

(Vēstule "Par radio" 06.11.2002.)

Sarunā pa telefonu radioklausītājam rodas iespēja vērsties pie žurnālista. Piemēram, uzrunājot raidījuma "Brīvais mikrofons" vadītāju, zvanītāji lieto šādas uzrunas formas: *Streipa kungs, Kārļa kungs, Kārli*. Fiksētajos runas faktos dominē pronomens *jūs* gan tajos gadījumos, kad radioklausītājs uzrunas formu veido kopā ar apzīmējumu *kungs/ kundze*, gan tajās situācijās, kad uzrunāšanai tiek izmantots personas vārds. Jānorāda, ka ir tādi klausītāji, kas zvana reti vai pat pirmo reizi, un ir tā saucamie pastāvīgie zvanītāji, kurus žurnālisti atpazīst. Regulāri klausoties radio, zvanot uz studiju, šķiet, ka starp aktīvākajiem auditorijas pārstāvjiem un raidījumu vadītājiem veidojas tādas attiecības kā starp labām paziņām. Tas tiek atspoguļots neformālā runas veidā.

Raidījuma vadītājs (25–34) jautā pastāvīgajam zvanītājam: – *Jāni, kur tu biji palicis?*

(SWH "Braucamais laiks" 06.11.2002.)

Neliela daļa radioklausītāju uzrunā raidījumu vadītājus ar vietniekvārdu *tu*.

Raidījuma vadītājs (35–49): – *Ērik, kā tev iet? Izskatās kā tāda bēdu ieleja?*

Zvanītājs (19–24): – *Tu mani redzi, ka saki izskaties?*

(SWH "BB Brokastis" 27.05.2003.)

Meitene (15–18): – *Gunār, man tev ir divi jautājumi.*

(LR1 "Zefīrs" 11.11.2002.)

Sazināšanās ar klausītājiem notiek arī ar vēstuli un īsziņu starpniecību. Tādējādi tiek nolasītas rakstītā tekstā lietotās uzrunas formas, kas kļūst par mutvārdu komunikācijas sastāvdaļu. Uzrunāšanai klausītāji izmanto gan raidījumu nosaukumus, gan to vadītāju vārdus. Nosaukumi uzrunā bieži tiek lietoti pārveidotā, respektīvi, deminutīvu veidā, piemēram:

"Krietnā kareivja koncerts" (LR2) – *Krietnā kareivja koncertiņ!*

"Labo vārdu lidlauks" (LR2) – *Labo vārdu lidlauciņ!*

“Zefīrs” (LR1) – *Zefīriņ!*

Vēstulēs vai īsziņās rakstītāji lūdz atskaņot kādu dziesmu kā veltījumu noteiktam cilvēkam. Šādos gadījumos radiostacijas “Latvijas Radio 2” raidījumos “Krietnā kareivja koncerts”, “Labo vārdu lidlauks” tiek publiski nolasīti izteikumi ar intīmu saturu, kur veltījuma adresāts bieži tiek saukts mīļvārdiņā.

Meitene raksta: – *Saldumiņ, tu esi nodienējis divus mēnešus.*
(LR2 “Krietnā kareivja koncerts” 09.11.2002.)

Meitene raksta: – *Mīlumiņ, atceries, ka es tevi ļoti, ļoti gaidu!*
(LR2 “Krietnā kareivja koncerts” 16.08.2003.)

Meitene raksta: – *Dmitrij, tu esi mana laime un ābola otra pusīte.*
(LR2 “Labo vārdu lidlauks” 14.07.2003.)

1999.–2000. gada sociolingvistiskajā pētījumā, analizējot mīļvārdiņus saistībā ar dažādām runas situācijām, tika noskaidrots, ka respondenti pārsvarā savu mīļoto cilvēku uzrunā mīļvārdiņā divatā un ģimenes lokā un apzinās šo uzrunas formu lietojuma ierobežotību (sīkāk sk. Lauze 2001, 288–291). Uz jautājumu, kāpēc plašsaziņas līdzekļos ir vērojama tendence publiskot indivīda privāto dzīvi, vajadzētu atbildēt katram vēstuļu rakstītājam pašam.

Nobeigumā jāatzīst, ka rakstā ir parādītas galvenās iezīmes uzrunas lietojumam radio, īpašu uzmanību pievēršot vietniekvārdu *tu* un *jūs* izvēlei. Ierobežotā publikācijas apjoma dēļ gandrīz nav aplūkoti individuāli gadījumi, kas rāda, ka uzrunas lietojumā nav stingras konsekvences.

Saīsinājumi

- LR1 – radiostacija “Latvijas Radio 1”
- LR2 – radiostacija “Latvijas Radio 2”
- SWH – radiostacija “Radio SWH”
- Rr – radiostacija “Rietumu radio”
- RL – radiostacija “Radio Liepāja”

Literatūra

1. Bērziņa G. Uzrunas forma un funkcija sengrieķu satīriskajā dialogā // *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 6*. Liepāja: LiePa, 2002. 161.–167. lpp.
2. Brauns R., Gilmens A. Solidaritātes un varas vietniekvārdi // *Kentaurs XXI*. Rīga: Minerva, 2003. 124.–147. lpp.
3. Ceplītis L., Rozenbergs J., Valdmanis J. *Latviešu valodas sintakse*. Rīga: Zvaigzne, 1989. 272 lpp.
4. Ernstsone V. Uzrunas formas latviešu valodā dažādu kultūru kontekstā // *Valoda – 2002. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Humanitārās fakultātes XII zinātniskie lasījumi. 1.daļa. Valodas lingvistiskie aspekti*. Daugavpils: Saule, 2002. 18.–22. lpp.
5. Janelsiņa-Priedīte A. Uzrunas formulas lietvedībā // *Valodas aktualitātes – 1989*. Rīga: Zinātne, 1990. 42.–44. lpp.

6. Lauze L. Dzimuma atšķirības uzrunas lietojumā // *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 5*. Liepāja: LiePa, 2001. 286.–295. lpp.
7. Lauze L. Vecuma atšķirības uzrunas lietojumā // *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 6*. Liepāja: LiePa, 2002. 434.–440. lpp.
8. Nau N. *Palīgā! Komunikatīvā gramatika*. Rīga: LVAVP, 2002. 143 lpp.
9. Sīlis J. Uzrunas “biedri / biedre[ne]” lietošanas problēmas // *Valodas aktualitātes – 1987*. Rīga: Zinātne, 1988. 206.–216. lpp.
10. Skujiņa V. *Valsts valodas prasmei lietvedības dokumentos*. Rīga: SIA “Biznesa komplekss”, 1993. 110 lpp.
11. Striķe K. *Uzrunas formu lietojums televīzijā*. Kursa darbs. Liepāja, 2003. 23 lpp.
12. Šulmane I. Latvijas žurnālisti gadsimta beigās. Socioloģiskas aptaujas rezultāti // *Daudzveidība II: žurnālistika, komunikācija, reklāma, sabiedriskās attiecības*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000. 63.–94. lpp.
13. Valdmanis J. *Tonis valodas lietojuma reģistrā* // *Linguistica Lettica 5*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999. 180.–185. lpp.
14. Силис Я. *Семиотика вариантных форм обращения в английском и латышском языках*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук Москва, 1979. 19 стр.

Use of the Address on the Radio

Summary

Up to now linguists have paid very little attention to the use of the address in mass media. The purpose of this paper is to present an analysis of the use of the address on the radio viewed sociolinguistically. The object of the research is spoken language on five radio stations in Latvia. The aggregated material (330 communicative syntactic constructions) was recorded from 30 broadcasts between the second half 2002 and 2003.

The address is an important element not only in dialogues but also in monologues maintaining the social contact with a radio listener. Special attention has been given to the use of pronouns *tu* and *jūs* for an address. When using the form *kungs/ kundze* (*mister/ mistress*) with the surname or the first name, it is not possible to address the same person by the informal pronoun *tu*. In official and semi-official communication the formal pronoun *jūs* dominates.